

EESTI KUNSTIAKADEEMIA
Kunstikultuuri teaduskond
Muinsuskaitse ja restaureerimise osakond

Andres Muts

TALLINNA AJALOOLISTE PUITASUMITE HOONETE
FASSAADILAHENDUSTE TÜPOLOOGIA

2010/2011. õ-a. Arhitektuuri konserveerimise ja restaureerimise täiendkoolituskursuse
lõputöö

Tallinn 2011

Autorideklaratsioon

Kinnitan, et olen koostanud antud lõputöö iseseisvalt ning seda ei ole kellegi teise poolt varem kaitsmisele esitatud.

Kõik töö koostamisel kasutatud teiste autorite tööd, olulised seisukohad, kirjandusallikatest ja mujalt pärinevad andmed on töös viidatud.

„ ” 2011. a.

.....
(allkiri)

Töö vastab kehtivatele nõuetele ja lubatud kaitsmisele:

„ ” 2011. a.

.....

Kaitstud hindele:

.....

„ ” 2011. a.

.....

SISUKORD

1. SISSEJUHATUS.....	4
2. PROBLEEMIPÜSTITUS JA MEETODID SELLE LAHENDAMISEKS.....	6
2.1 Probleemi olemus.....	6
2.2 Võimalused lahenduse otsimiseks.....	7
3. LAUDISE PAIGUTUS FASSAADIL.....	8
3.1 Majatüübid.....	8
3.1.1 19. sajandi puitmaja.....	8
3.1.2 Lenderi maja.....	9
3.1.3 Tallinna maja.....	11
3.1.4 Juugendlik puitüürimaja.....	12
3.1.5 Funktsionalistlik puitmaja.....	13
4. KOKKUVÕTE.....	15
KASUTATUD ALLIKAD.....	16
LISAD 1–3	

1. SISSEJUHATUS

Käesolev töö teema on üks alapeatükk autori plaanitavast magistritööst “*Ajalooline laudis ja profileeritud ehisdetailid Tallinna puitasumites. Tüpoloogia ja rekonstrueerimislahendused*”, mis on omakorda autori bakalaureusetöö¹ jätkuks ja edasiarenduseks. Magistritöö eesmärgiks on leida erinevused fassaadilaudise paigutuses ja profileeritud detailides nii ajastute lõikes, kui ka erinevate majatüüpide vahel.

Tallinnas leidub hulgaliselt kompaktseid ajaloolisi puitasumeid, mille tekkimisele pani aluse 19. sajandi lõpul elavnenud suurtööstuste areng. Seega on tegemist enamasti töölisasumitega, kus säilinud ainulaadne arhitektuurne keskkond on igati kaitsmist väärt. Alates 2001. aastast on enamus ajalooliste puithoonetega miljööväärtuslikke piirkondasid ära määratud – Kalamaja, Pelgulinn, Kadriorg, Kassisaba (koos Kelmikülaga), Nõmme, Süda-Tatari, Torupilli, Kitseküla ning Veerenni-Herne-Magasi tänavate piirkond. Lisandumas on Kopli-Niidi ja Sirbi tänava miljööpiirkonnad.²

Läbi viimaste aastakümnete suhteliselt algupärase ja tervikliku struktuuriga püsinud Tallinna ajaloolised puitasumid on uue aastatuhande alguses läbi elamas renessanssi ning seetõttu langenud populaarsust koguva elukohana linnaelanike ja kinnisvaraarendajate tähelepanu alla. Kui nõukogude võimu perioodi linnaehituse suundumusi iseloomustas järjest süvenev vastuolu teooria ja praktika vahel ning olemasoleva (nõukogude-eelse) linnapildi ja kohalike väärtuste alahindamine,³ siis praegu osatakse ajaloolis-arhitektuurset pärandit linnaruumis vägagi hinnata. Probleemiks on pigem, et kuidas sellega ümber käia osatakse.

Väärtuslike vanade majade säilimise eest seistes ei ole küsimus pelgalt üksikute hoonete alleshoidmises vaid elukeskkonna kui terviku eest seismises. Väärtusliku elukeskkonna loomine algab õigest suhtumisest arhitektuuripärandisse. Oskusest leida ja hoida vanade hoonete seost piirkonna identiteediga ja omaenda elufilosoofiaga. Traditsioonilise arhitektuuripärandi väärtustamine on väga oluline piirkonna identiteedi, sotsiaalse stabiilsuse

¹ *Laudise ja vahetüüpide profiilid Kalamaja hoonetel*, bakalaureusetöö, Andres Muts, (kaitstud Eesti Kunstiakadeemia Muinsuskaitse ja restaureerimise osakonnas 2010).

² Miljööväärtuslikud piirkonnad Tallinnas. – *Tallinn*, <http://www.tallinn.ee/est/Miljoovaartuslikud-piirkonnad-Tallinnas#N%C3%B5mme>, kasutatud 18.V 2011.

³ **Nerman**, Robert. “Kõdurajooni filosoofia”. – *Akadeemia*, 1991, nr. 6. lk. 1282 jj.

ja turvalisuse tagamisel.⁴ Ajaloolise tõepärasusega korrastatud puitasumites ilmet võtma hakkav *genius loci* ehk kohavaim soodustab omakorda elukeskkonna loomulikku arengut.

⁴ “Mis on miljöövärtuslik eluasemepiirkond?”. – *Miljöövärtused*, <http://www.miljooala.ee/?id=1401>, kasutatud 17.V 2011.

2. PROBLEEMIPÜSTITUS JA MEETODID SELLE LAHENDAMISEKS

2.1 Probleemi olemus

Paljud ajaloolised puithooned on nõukogudeaegse majavalitsuse poolt 1950.–1960. aastatel läbi viidud remonditööde käigus⁵ ja ka taasiseseisvumisjärgse asjatundmatu rekonstrueerimistöö tulemusel kaotanud oma algse väljanägemise. Põhja-Euroopa kontekstis unikaalsete ja eripärase arhitektuuriga asumite ennistamine oma võimalikult algupärasel kujul annab linnaruumile lisaväärtust ja linnaelanikele esteetilise elukeskkonna.

Lihtne lahendus oleks taastada fassaade vanade jooniste järgi, aga majade fassaadiprojektid, mis on tänaseni säilinud, ei ole sageli eriti usaldusväärsed, kuna ehitustööde käigus fassaadikujundust tihti muudeti. Seda kõikide majatüüpide puhul. Enamikul juhtudel piirduti küll puitpitsdekoori tagasihoidlikuma kasutamisega, aga polnud haruldane, et muudeti ka fassaadilahendust (seda eriti Tallinna maja tüübil). Kui hoonel on säilinud algne välisilme, siis võib fassaadi taastamisel lähtuda lihtsalt sellest. Kui algne fassaadilahendus on kaotsi läinud (nt. asendatud nõukogude perioodil nn. “majavalitsuse laudisega”), siis võib lähtuda vanadest fassaadiprojektidest või fotodest. Nende puudumisel on soovitatav eeskujuks võtta mõni sama tüüpi ja sama ajastu hoone (vt. lisa 1).

Kui on teada hoone loonud arhitekt, siis on võimalik mõningat eeskuju võtta autori teistest sama ajastu hoonetest, aga väga enesestmõistetavalt ei saa seda siiski soovitada, kuna enne tuleb leida täpsem seos sama arhitekti loodud erinevate majade vahel. Tallinnas puitmaju projekteerinud arhitektide ja inseneride seltskond ei olnud väga arvukas ning mitmed neist olid mingil ajavahemikul väga produktiivsed. Näiteks 1870.–1880. aastatel olid agulimajade aktiivsemad projekteerijad Rudolf Otto Knüpffer ja Ervin Bernhard, 1890.–1900. aastatel Konstantin Wilcken (1901. aastal kannab tema allkirja 140 projekti).⁶ 1912. aasta mais ehitamisel olnud 90 majast olid ligi pooled (40) Lenderi büroos töötanud Anton Uessoni projekteeritud.⁷

Üks probleem on veel selles, et 20. sajandi alguses hakkasid mõned arhitektid vajalikuks pidama suuremate puitmajade fassaade laudisega katmise asemel krohviga katma. See sai

⁵ Nerman, Robert. *Pelgulinn. Kultuurikeskkonna kujunemine ja areng*. Tallinn: s.n., 2000. lk. 294.

⁶ Hallas, Karin. “Puitarhitektuur stiiliajaloo kandjana”. – *Eesti puitarhitektuur*, 1999. lk. 32.

⁷ Ibid., lk. 39.

suurema hoo sisse Tallinna tüüpi majade ehitamise aegu, mil fassaadiprojektidel sageli laudisepaigutust enam välja ei olnud toodud. Sellest hoolimata jätkati majafassaadidele laudisvoodri paigaldamist, või vastupidi – maja, millel oli projektis ette nähtud laudisfassaad, hoopis krohviti.

2.2 Võimalused lahenduse otsimiseks

Et saada võimalikult täpseid andmeid uuritavate objektide, s.t. Tallinna puitasumites asuvate hoonete kohta, tuleb kvantitatiivsete uurimismeetoditega koguda piisavalt andmeid, et teostada süsteemset analüüsi kõigi puitasumite kohta. Uurimine hõlmab visuaalset vaatlust, fotografeerimist, laudiseprofiilide inventeerimist ja profiilijäljendite võtmist, tööd arhiivijooniste ja erialase kirjandusega. Fassaadilahenduse taastamisel on vajalik leida nii sobiv laudise paigutus fassaadil, kui ka laudisele sobivad profiilid. Käesolev töö püüab lahendada eelkõige fassaadilaudise paigutamisega seotud küsimusi. Selle eelduseks on olemasolevate fassaadide tüpologiseerimine, millega siin on algust tehtud.

Vajalik on leida seosed fassaadilahendustes, millest tulenevalt saaks koostada tüüplahendusi hävinud fassaadide taastamiseks. Kasutada võib järgmisi hüpoteese profiilide ja laudise korrelatsiooni osas:

- Ajastupõhine – kas saab välja tuua erilised ajateljed?
- Arhitektipõhine – kas ja kui palju arhitekt mõjutas fassaadilahendust, sh. Konkreetse profiili valikut ning kui suured on erinevused projekti ja valmistöö vahel?
- Piirkonnapõhine – kas erinevate asumite laudisfassaadide kujunduses on olulisi erinevusi?

Nendele küsimustele püüan vastuse leida oma magistritöös.

3. LAUDISE PAIGUTUS FASSAADIL

3.1 Majatüübid

Majatüübid Tallinna puitasumites võib laias laastus jagada viieks:

- 19. sajandi puitmaja
- Lenderi maja
- Tallinna maja
- Juugendlik puitüürimaja
- Funktsionalistlik maja

Kõik need tüübid võib fassaadilaudise paigutuse järgi jaotada alatüüpideks. Alatüüpide määramisel on silmas peetud ainult rõhtlaudise, vahevöölaudise ja vahekarniiside paigutust. Puitpitsdekoori jms. dekoratiivseid elemente (samuti korruselisust ning akende jaotust ja kuju) ei ole tüpologiseerimisel arvestatud.

3.1.1 19. sajandi puitmaja

Kuna Tallinna eeslinnade vanemast puitarhitektuurist on enamik 19. sajandi keskpaigaks hävinud või teadlikult hävitatud, seoses sõjaohu vastu kindlustumisega,⁸ siis on selles grupis põhiliselt 19. sajandi teises pooles ehitatud lenderieelsed üürimajad. Tegemist on enamasti ühe- ja kahekorruseliste viilkatuse (harvem ka poolkelpkatuse) ja madala sokliga hoonetega. Siia gruppi võib arvata ka linnavillad, 19. sajandi esimese poole klassitsistlikud tüüpfassaadid nr. 99 ja nr. 22 ning neostiilid, mis 20. sajandil enam eriti rakendamist ei leidnud. Seda suhteliselt heterogeenset majadegruppi võibki alajaotada pigem majatüübi, kui fassaadilaudise paigutuse järgi (vt. ill. 1).

1. 19. sajandi puitmajad

⁸ Hallas, op. cit., lk. 20.

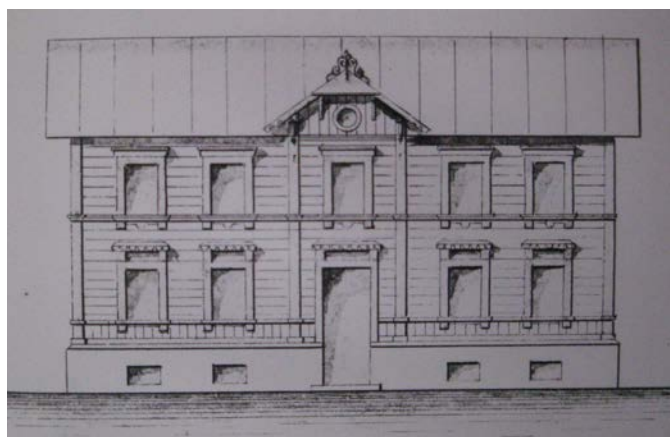
3.1.2 Lenderi maja

Väga levinud puitmajatüüp Tallinna ajaloolistes eeslinnades. Harilikult kahekorruseline rõhtpalkkonstruktsiooniga hoone, paekivist sokli ja küllaltki madala viilkatusega. Fassaadi katab sümmeetrilise plaanilahendusega laudisvooder, mis varieerub vastavalt maja ehitusaegse omaniku jõukusele ja maitsele.⁹ Esifassaadi laudise (rõhtlaudis, vahevöölaudis ja vahekarniisid) paigutuse järgi võib jagada seitsmesse alatüüpi:

- Tüüp 1 (vt. ill.2 ja lisa 2): Rõhtlaudisega kaetud fassaadil on vahevöölaudis paigutatud nii esimese kui ka teise korruse akende alla. Kõige levinum fassaaditüüp. Leidnud kasutust valdavalt tänavajoonel asuvate hoonete esifassaadil, harvem ka hoovimajade fassaadil.
- Tüüp 2 (vt. ill. 3): Vahevöölaudis on paigutatud ainult esimese korruse akende alla. Teise korruse akendealusel joonel on ainult vahekarniis.

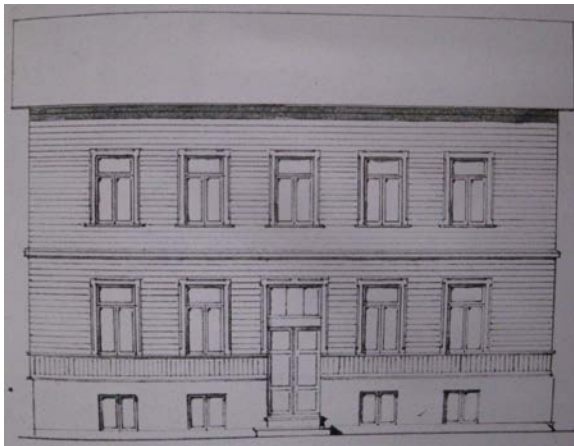
2. Kütik 7 algne fassaadiprojekt (1911)

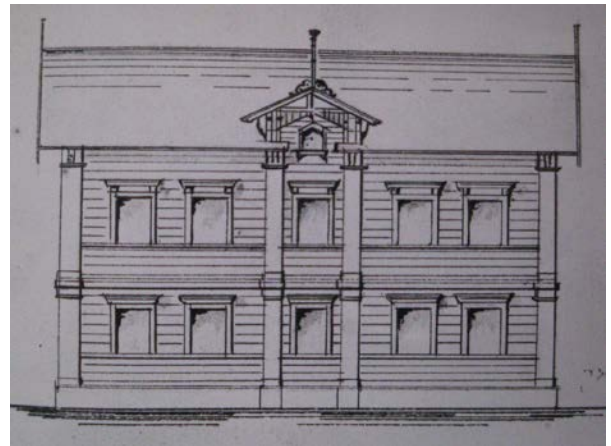
3. Kütik 3 algne fassaadiprojekt

- Tüüp 3 (vt. ill. 4): Vahevöölaudis on paigutatud ainult esimese korruse akende alla. Teise ja esimese korruse vahele on paigutatud vahekarniis.
- Tüüp 4 (vt. ill. 5): Vahevöölaudis on paigutatud ainult esimese korruse akende alla. Teise korruse akendealusel joonel ning teise ja esimese korruse akende vahel on vahekarniisid.

⁹ Lenderi maja. Hoonetüübi areng ja säästev uuendamine. Koost. Anni Martin ja Tallinna Kultuuriväärtuste Amet, 2009. lk. 3.

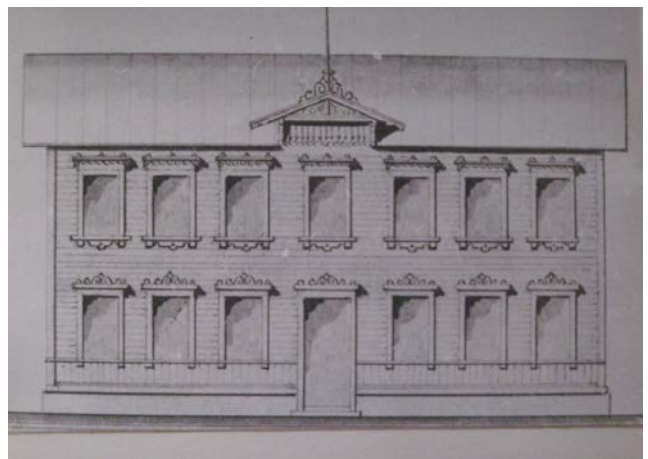

4. Kütli 15 algne fassaadiprojekt (1908)

5. Kõie 8 algne fassaadiprojekt (1899). Antud joonisel on esimese korruse akende all püstlaudis-vahevöö asendatud rõhtlaudisega

- Tüüp 5 (vt. ill. 6): Vahevöölaudis on paigutatud ainult esimese korruse akende alla. Teise korruse kõrgusel vahekarniisid puuduvad.

6. Tööstuse 10 algne fassaadiprojekt

- Tüüp 6: Kogu fassaad on kaetud rõhtlaudisega. Enamasti on tegemist sisehoovis (harvadel juhtudel ka tänavajoonel) asuva majaga.
- Tüüp 7: Rõhtlaudisega kaetud hoone, millel on kasutatud akendealust dekoratiivset laudisepaigutust. Lenderi maja puhul suhteliselt harvaesinev fassaaditüüp.

3.1.3 Tallinna maja

Keskse kivitrepikojaga nn. Tallinna maju leidub kõigis kesklinna ümbritsevates linnajagudes. Tallinnas on säilinud üle viiesaja seda tüüpi maja.¹⁰ Fassaadide laudisviimistlus ulatub Lenderi tüüpi majade vanamoodsast kombineeritud laudisest kuni 1930. aastate alguses propageeritud asunikulaudiseni. Tallinna maju on fassaadikujunduse põhjal raskem liigitada, kuna mõne maja puhul on erinevaid laudisetüüpe üsna vabalt kasutatud. Võib jagada nelja alatüüpi:

- Tüüp 1 (vt. ill. 7): Rõhtlaudisega kaetud fassaadil on vahevöölaudis koos vahekarniisiga kas ainult esimese korruse, või siis ka teiste korruste akende all.
- Tüüp 2: Fassaad on kaetud ainult rõhtlaudisega. Tallinna maja kõige levinum fassaaditüüp. Esineb akendealust dekoratiivset laudisepaigutust.
- Tüüp 3 (vt. ill. 8): Asunikulaudisega kaetud fassaad, mida täiendab esimese korruse akende alune püstlaudis koos vahekarniisiga. Seda on sageli täiendavalt kombineeritud akendealuse dekoratiivse laudisepaigutusega.

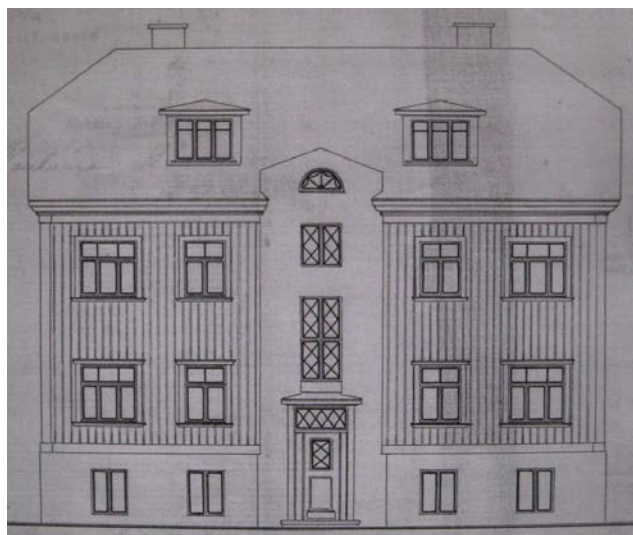
7. A.Kapi 6

8. Roo 8

- Tüüp 4 (vt. ill. 9): Fassaad on kaetud ainult asunikulaudisega.

¹⁰ Tallinna maja. Hoonetüübi areng ja säästev uuendamine. Koost. Mark Sepp ja Tallinna Kultuuriväärtuste Amet, 2008. lk. 1.

9. Heina 4 algne fassaadiprojekt

3.1.4 Juugendlik puitüürimaja

Juugendstiilis vormidega üürimajade ehitamine oli vastureaktsiooniks 20. sajandi alguse agulite massiarhitektuurile. Kuna tugevalt kaarjad vormid pole puitarhitektuuris teostamiseks just kõige sobivamad, siis oli loogilisem arendada juugenddekoori geomeetrilistes vormides, rõhutades maja konstruktiivseid osi ning kasutades väljalõikeornamenti. Dekoratiivne fassaadipind saavutati püst-, rõht- ja diagonaallaudiste kombineerimisega¹¹ (vt. ka lisa 1). Levinud võtte juugendarhitektuuris oli fassaadil vertikaalide rõhutamisega puitmajade visuaalselt pikemaks venitamine.¹² 1920. aastate hilisjuugend muundus tasapisi *art deco*'ks, mis jätkas juugendi traditsiooni erinevasuunaliste laudiste kombineerimisel, aga lisades sellele erinevaid dekoratiivseid detaile.¹³ Juugendlikud puitüürimajad võib jagada nelja alatüüpi:

- Tüüp 1 (vt. ill. 10): Fassaad on kaetud rõhtlaudisega. Nii esimese kui ka teise korruse akende all on vahekarniisid ja püstlaudis-vahevöö.

¹¹ Hallas, op. cit., lk. 34.

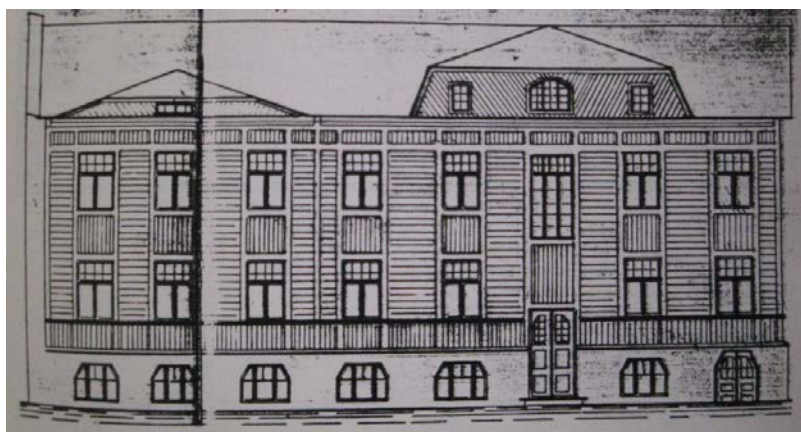
¹² Hallas, op. cit., lk. 40.

¹³ Hallas, op. cit., lk. 47.

10. Suur-Laagri 4 algne fassaadiprojekt

- Tüüp 2 (vt. ill. 11): Fassaad on kaetud rõhtlaudisega, kuid on kohakuti asetsevate akende ja laudisepaigutuse kaasabil vertikaalsesse kompositsiooni seotud. Kombineeritult kasutatakse ka vahevöölaudist ja vahekarniise.

11. Graniidi 5 algne fassaadiprojekt

- Tüüp 3: Fassaad on kaetud asunikulaudisega.
- Tüüp 4: Kombineeritud laudisega keerukas, rõhutatult vertikaalne ja *art deco*'like detailidega fassaad.

3.1.5 Funktsionalistlik puitmaja

Kuigi enamik Eesti funktsionalistlike elamuid ehitati majanduslikel kaalutlustel puitkarkassehitistena, kaeti nende fassaad funktsionalismi esteetika vaimus enamasti siiski krohviga. Funktsionalistlike hoonete katmine puidust välisvoodrilaudadega tulenes kohalikust ehituskultuurist ning seetõttu eripärane ja säilitamist väärt nähtus. Puitvoodri paigutamisega

sai rõhutada mahtude vertikaalsust või horisontaalsust.¹⁴ Nn. puitfunktsionalistliku fassaadi võib laudise paigutuse järgi jagada kaheks:

- Tüüp 1: Püstlaudisega kaetud fassaad (valdavalt asunikulaudis).
- Tüüp 2: Rõhtlaudisega kaetud fassaad.

¹⁴ *Funktsionalistlik maja. Eramu ja väike kortermaja*. Koost. Monika Eensalu ja Tallinna Kultuuriväärtuste Amet, 2011. lk.12 jj.

4. KOKKUVÕTE

Soomes toimus väärtushinnangute muutus ajaloolise puitarhitektuuri suhtes juba 1970. aastatel, ning Porvoos, Kokkolas, Turus, Oulus jm. hakati 19. sajandi ning 20. sajandi alguse väärtuslikes puumajakvartalites remondi- ja renoveerimistöid tegema.¹⁵ Eestis on aktiivsem renoveerimistegevus toimunud ca viimased 10. aastat. Täiesti õigustatult võib selles tegevuses õppida põhjanaabrite kogemustest ja vigadest. Puitasumite ja -hoonete renoveerimine nõuab elanike kaasamist ja teavitamist sobivatest töömeetoditest ja –lahendustest, et puitasumite omapärane hingus jääks kestma ka tulevastele põlvedele. Asi ei ole majade kordategemises, vaid teadlikus kordategemises, kus oleks soovitatav kõik detailid täpselt paika panna – alates ajastule sobivatest laudiseprofiilidest ja fassaadilahendusest ning lõpetades värvivalikuga.

Antud töös välja toodud puitmajade fassaaditüüpide lahterdamine on alles esialgne variant, mis kokkuvõttes peab lihtsustama ajalooliste laudiste ja profileeritud ehisdetailide katalogiseerimist ja liigitamist ning näitlike eeskujude loomist puitfassaadide renoveerimiseks (vt. lisa 3).

¹⁵ Väänänen, Eero. "Põhjala puulinnade väärtus ja kaitse". – *Vana Tallinn VII (IX)*, 1997. lk. 180.

KASUTATUD ALLIKAD

Kirjandus:

Funktsionalistlik maja. Eramu ja väike kortermaja. Koost. Monika Eensalu ja Tallinna Kultuuriväärtuste Amet, 2011.

Hallas, Karin. "Puitarhitektuur stiiliajaloo kandjana". – *Eesti puitarhitektuur*, 1999. lk. 20; 32; 34; 39; 40; 47.

Lenderi maja. Hoonetüübi areng ja säästev uuendamine. Koost. Anni Martin ja Tallinna Kultuuriväärtuste Amet, 2009.

Nerman, Robert. "Kõdurajooni filosoofia". – *Akadeemia*, 1991, nr. 6. lk. 1282 jj.

Nerman, Robert. *Pelgulinn. Kultuurikeskkonna kujunemine ja areng.* Tallinn: s.n., 2000.

Tallinna maja. Hoonetüübi areng ja säästev uuendamine. Koost. Mark Sepp ja Tallinna Kultuuriväärtuste Amet, 2008.

Väänänen, Eero. "Põhjala puulinnade väärtus ja kaitse". – *Vana Tallinn VII (IX)*, 1997.

Internetiallikad:

Miljööväärtuslikud piirkonnad Tallinnas. – *Tallinn*,

<http://www.tallinn.ee/est/Miljoovaartuslikud-piirkonnad-Tallinnas#N%C3%B5mme>, kasutatud 18.V 2011.

"Mis on miljööväärtuslik eluasemepiirkond?". – *Miljööväärtused*,

<http://www.miljoovala.ee/?id=1401>, kasutatud 17.V 2011.

LISAD

LISA 1

Renoveeritud fassaadiga hoone Roo 47...

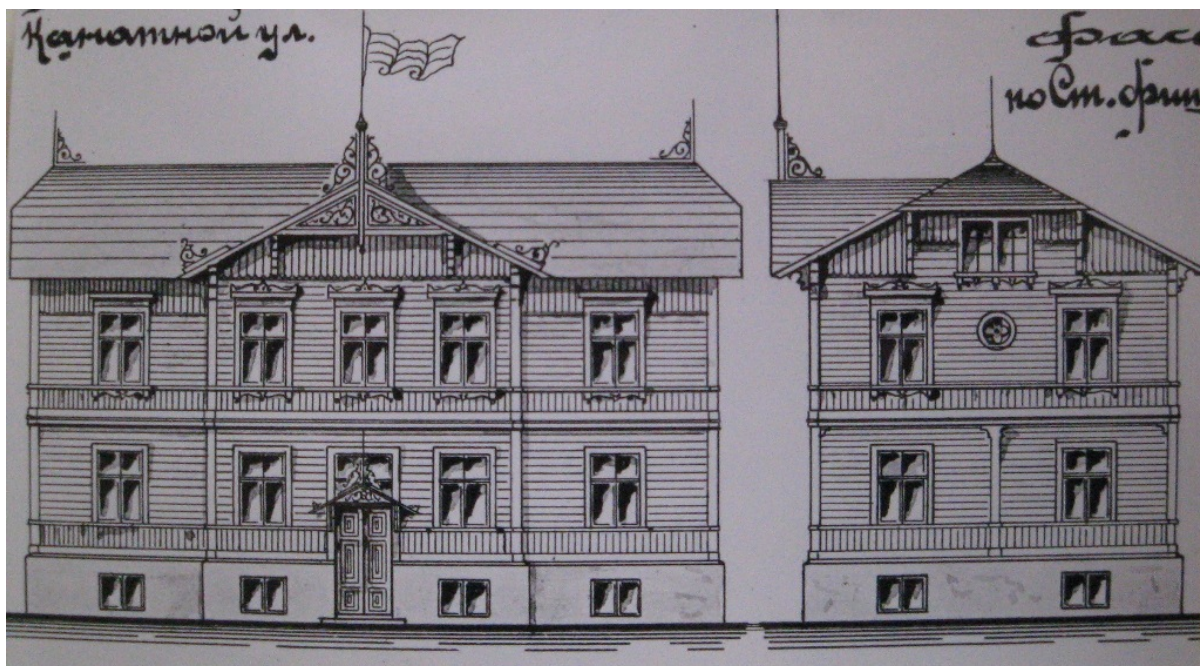

...ja selle fassaadilahenduse eeskujuks olnud sõsarmaja Pebre 5 (autori fotod)

Roo 47 enne renoveerimistöid (foto: Triin Talk)

LISA 2

Lenderi maja levinuima fassaaditüübi (tüüp 1) nurgalahendusega fassaadiprojekt. Kõie 2 (1902)

Kõie 2 tänapäeval (autori foto)

LISA 3

Üks esialgne visand kavandatavast lõpptulemusest.

Näide: Lenderi maja: Soovituslik tüüpfassaad nr.1 koos viidetega soovituslikele laudiseprofiilidele.

Fassaadijoonis: "Korterelamu rekonstrueerimine Kalamajas". – Apex Arhitektuuribüroo , <http://www.apexab.ee/content.php?ixPage=84>, kasutatud 18.V 2011.